

□ *Xhemile Abdiu*

TİRAN ÜNİVERSİTESİ

ARNAVUTÇA SÖZLÜKLERDE TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN ÜSLUP DEĞERİ THE STYLISTIC VALUE OF TURKISH WORDS IN ALBANIAN DICTIONARIES

ABSTRACT

One of the linguistic units that reflects fastest the progress of society and the requirement of word using in a language is the word unit. The meaning of a word can change over time by using, by needs, and the interconnection with other words. Different factors, and social, historical or linguistic causes can be on the basis of this changing. The meaning of some words becomes broader or narrower, and some words fall out of use.

Turkish words influenced Albanian appreciably for a long time. Internal semantic process of the Turkish words in Albanian language has been occurred, however these advancements are not consistent with the internal semantic process of the same words in Turkish. The explanation of this is the language's own mechanism.

Words of Turkish origin in Albanian saved their initial meaning during semantic process, but also acquired new meanings. Most of the Turkish originated words have historical value. Today semantic broadening can be observed in a certain amount of Turkish words. According to previous researches, while it is chiefly identified that negative connotations are related to these words, only 5 percent of them has positive connotations.

Eventhough Turkish words are old ones that came into Albanian, they are highly common in terms of stylistic value in both contemporary literary and spoken language while comparing other foreign words.

In general, Turkish words carry negative connotations from the perspective of semantic process in Albanian. For disdainful connotation, *çirak*, *asker*, *kasap* can be given as examples, and for ironical connotation, words such as *tellal* and *kadi* can be given as examples.

Turkish words that does not reflect any connotations are also used in contemporary Albanian. For instance, *arpallëk*, *tavan*, *dysheme*, *behar*, *xhan*. However these words' meanings have broadened. After 90s, these words have started to be used in order to specify a situation, sarcasm, and characteristics of a person. In the present case, it can be said that new affairs occur between Turkish words and current Albanian vocabulary.

The purpose of this essay is to analyse the progress in stylistic values of the Turkish originated words in contemporary Albanian. Besides, the aim is to explain the semantic changes of these words by giving examples from spoken and Literary Languages, by deriving benefit from Albanian Semantic Dictionary, Dictionary of Orientalisms, Albanian Synonym Dictionary, Contemporary Albanian Dictionary and TDK Turkish Dictionary.

Key Words

Meaning, stylistic value, connotation feature, semantic changes, style.

ÖZET

Bir dilde toplumun gelişimi ve sözcüklerin kullanım gereksinimini en hızlı yansıtan dil birimlerinden biri sözcük birimidir. Kullanımlarına, gereksinimlere ve diğer sözcüklerle ilişkilerine göre, zaman içinde bir sözcüğün anlamı farklılaşabilir. Bu farklılaşmanın temelinde ise değişik etkenler, toplumsal, tarihsel ya da dilsel nedenler bulunabilir. Bazı sözcüklerin anlamı genişlerken, bazılarının anlamı daralmakta ve bazıları ise kullanım dışı kalmaktadır.

Türkçe sözcükler Arnavutçayı uzun zamandan beri oldukça fazla etkilemiştir. Arnavutçada kullanılan Türkçe sözcüklerin iç semantik gelişmeleri gerçekleştirilmiştir; fakat bu gelişmeler Türkçede aynı sözcüklerin iç semantik gelişmeleriyle örtüşmemektedir. Bunun sebebi ise dilin kendi mekanizmasıdır.

Arnavutçadaki Türkçe kökenli sözcükler, semantik gelişmeler sırasında birincil anlamını korumuştur; fakat aynı zamanda yeni anlamlar da kazanmıştır. Türkçe kökenli sözcüklerin çoğu tarihsel değer taşıyan sözcüklerdir. Bugün Türkçe sözcüklerin bir kısmında yeni semantik anlam genişlemeleri görülmektedir. Daha önceki çalışmalara göre bu sözcüklerde çoğunlukla olumsuz çağrışımlar tespit edilirken, bu sözcüklerin yalnızca %5'i olumlu çağrışıma sahiptir.

Türkçe sözcükler, Arnavutçaya eskiden girmiş sözcükler olmasına rağmen, yine bugünkü Arnavutça konuşma ve yazı dilinde diğer yabancı alıntı sözcüklerle kıyaslandıklarında, stilistik değer açısından oldukça yaygın kullanıma sahiptir.

Türkçe sözcükler, Arnavutçada genel olarak semantik gelişme açısından daha çok olumsuz bir çağrışıma sahiptir. Küçümseyici çağrışıma örnek olarak *çirak*, *asker*, *kasap* vb., ya da ironik çağrışıma örnek olarak *tellal*, *kadi* vb. verilebilir. Bugünkü Arnavutçada hiçbir tür çağrışım yansıtmayan Türkçe sözcükler de kullanılmaktadır. Ör. Arnavutçada kullanılan *arpallëk*, *tavan*, *dysHEME*, *behar*, *xhan* gibi sözcükler. Fakat bu sözcüklerin anlamları genişlemiştir. 90'lı yıllardan sonra, gazetelerde bir durumu, bir alayı, bir kişinin özelliğini belirtmek için bu sözcüklere başvurulmaya başlanmıştır. Bu durumda Türkçe sözcükler ve bugünkü Arnavutça söz varlığı arasında yeni ilişkilerin söz konusu olduğu söylenebilir.

Bu makalenin amacı, bugünkü Arnavutçadaki Türkçe kökenli sözcüklerin stilistik değerlerindeki gelişmeyi incelemektir. Ayrıca konuşma ve yazı dilinden örnekler vererek, Arnavutça Semantik Sözlük'e, Oryantalizmalar Sözlüğü'ne, Arnavutça Eşanlamlılar Sözlüğü'ne, Güncel Arnavutça Sözlük'e ve TDK Türkçe Sözlük'e başvurarak bu sözcüklerin anlam değişmelerini açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler

Anlam, stilistik değeri, çağrışım özelliği, anlam değişmeleri, üslup.

Bir dilde toplumun gelişimi ve sözcüklerin kullanım gereksinimini en hızlı yansıtan dil birimlerinden biri sözcük birimdir. Kullanımlarına, gereksinimlere, diğer sözcüklerle ilişkilerine göre, zaman içinde bir sözcüğün anlamı farklılaşır. Bu farklılaşmanın temelinde ise değişik etkenler, toplumsal, tarihsel ya da dilsel nedenler bulunabilir. Bazı sözcüklerin anlamı genişlerken, bazılarının anlamı daralmakta ve bazıları ise kullanım dışı kalmaktadır.

Türkçe sözcükler Arnavutçayı uzun zamandan beri çok etkilemiştir. Türkçeden Arnavutçaya giren çok sözcük vardır. Türkçe sözcüklerin etkisi bütün Balkan dillerinde en çok, söz varlığında görülmektedir.

Bilinen rakamlara göre Arnavutçada aşağı yukarı Türkçeden gelen 4000 sözcük bulunmaktadır. (Tahir Dizdari'nin Sözlüğünde 4406 sözcük yer almaktadır. Bu sözlükte bulunan sözcükler, sadece standart dilde kullanılanlar değil, aynı zamanda konuşma dilinde de kullanılan sözcüklerdir. Bunlar oryantizmalar olarak bilinmektedirler. Oryantalizma sözü Arnavutçada, Türkçe ve Türkçe üzerinden gelen doğu kökenli kelimeler için kullanılan bir terimdir.) Bu sözcüklerin 1400 kadarı bugünkü Arnavutça Sözlük'te yer almaktadır.

Tahir Dizdari'nin Oryantalizmalar Sözlüğü'nde 1732 civarı Türkçe kökenli sözcükler bulunmaktadır. Gustav Meyer'in çalışmasına göre Arnavutçada 1180 Türkçe sözcük bulunmaktadır (Meyer, 2007, s. 31). Yapılan çalışmalara göre bugünkü Arnavutça Sözlük'te de 1350 Türkçe sözcük bulunmaktadır. 2006 yılında yapılan bir çalışmaya göre ise Türkçe ve Arnavutça sözlüklerde yaklaşık 1400 Türkçe sözcük bulunmaktadır. Bu sözcüklerden 265'i Farsçadan ve 471'i Arapçadan Türkçe aracıyla Arnavutçaya giren sözcüklerdir. Geri kalan kısmı ise doğrudan Türkçe kökenli sözcüklerdir (Latifi, 2006, s.8). Fakat halk ağızlarında bu alıntılarının sayısının çok daha yüksek olduğu da vurgulanmaktadır.

Arnavutçada kullanılan Türkçe sözcüklerin iç semantik gelişmeleri gerçekleştirilmiştir; fakat bu gelişmeler Türkçede aynı sözcüklerin iç semantik gelişmeleriyle örtüşmemektedir. Bunun sebebi ise dilin kendi mekanizmasıdır.

Türkçe alıntılar Balkan dillerine hem halk dilinden sözlü olarak, hem de yazı dilinden yazılı olarak geçmiştir. Arnavutçada günümüzde de kullanılmakta olan Türkçe alıntılarının büyük bir bölümünün ise sözlü yollarla geçmiş olduğu görülmektedir; çünkü bunlar halkın yaşayışıyla bağlantılıdır. Türkçe sözcüklerin zamanla çoğalmasıyla birlikte, kullanıldıkları alanlar da genişleyip zenginleşmiştir. Dilcilerin tespit ettikleri semantik gruplar şunlardır:

- Doğa, mineraller, bitkiler Ör. *balkan, tepe, kaynak, mercan, sedef* vs.
- Köy ekonomisi, aile, akrabalık adları: Ör. *mülk, bostan, çiftlik, harman, karpuz* vs.
- Zanaat, ticaret, paralar, ölçüler, tartı aletleri: Ör. *yorgancı, bozacı, kebabçı, usta, nişadır, çarşı, kantar* v.s.
- İnşaat ve inşaatla ilgili sözcükler: Ör. *cam, pervaz, tavan, döşeme, oda* vs.
- Giysi, ev eşyası: *yorgan, düşek, çarşaf, gerdan, terlik, yelek* v.s.
- Yemekler, içecekler, mutfak eşyaları: Ör. *aşçı, trahana, tarhana, kuskus, kadayıf, börek, baklava, hoşaf, şerbet, köfte, kahve, şeker, cezve, tencere, pastırma, boza, reçel, mayhoş* vs.
- Oyunlar, çalgılar, eğlenceler: Ör. *çalgi, saz, zurna, davul* v.s.

- Beden, hastalıklar, ilaçlar: Ör. *çene, surat, bacak, dert, mehem (melhem)* vs.
- Kişilik, toplum, inanç, milliyet: Ör. *aga, komşu, hatır, kurban, bayram* vs.
- İdare, hakimiyet: Ör. *padişah, sultan, vali, kadi, ferman, şeriat, tapu* vs.
- Askeriye: Ör. *asker, barut, fişek, gülle, top, bayrak* vs.

Somut anlam ifade eden Türkçe alıntılarının sayısı da oldukça çoktur. Ör. *akıl, zahmet, merak, kısmet* vs.

XX. yüzyılın ikinci yarısında leksikolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesiyle diller arasındaki etkileşim konusu da güncelik kazanmış ve bu alanda birçok değerli eserler yazılıp, sözlükler hazırlanmıştır. Yapılan araştırmalarda Balkan dillerindeki Türkçe alıntılarının sayısında bir azalma olduğu; ancak buna rağmen her Balkan dilinde daha binlerce Türkçe sözcüğün hala varlığını sürdürdüğü, bunlardan bir bölümünün söz konusu dillerde karşılığı bulunmadığı da açıklanmıştır. Leksik alıntılar üzerine araştırma yapan kişilere örnek olarak Miklosich, Skalic, (Sırpça-Hırvatça) Kristeva (Bulgarca), K.Kazasis, C. Manouilidou, E. Kehayia, B.E. Newton (Yunanca) H.Wendt (Romence) örnek gösterilebilir.

Arnavut araştırmacı Tahir Dizdari halk ağızlarında varlığını sürdüren Türkçe sözcük ve deyimleri toplamıştır. Arnavutçadaki Türkçe alıntılarının incelenmesinde Eqrem Çabey'in katkıları da büyüktür. Türkçe alıntılarının Arnavutçada yerleşme süreci ve kronolojisinin belirlenmesi üzerinde çalışmıştır. Anton Krajinin bir araştırmasında Arnavutçadaki Türkçe alıntılarla ilgili konular tespit edilmiş ve bu alanda şimdiye kadar yapılan çalışmaların bir özeti de verilmiştir. Alman dilci Norbert Boretzky'nin de *Der Türkische Einfluss auf das Albanische* adını taşıyan eseri önemli bir bilimsel araştırmadır. Ayrıca Miço Samara, Enver Hysa gibi araştırmacılar tarafından Dizdari'nin sözlüğüne dayanarak Arnavutçaya 4000 Türkçe sözcüğün geçtiği de bildirilmektedir.

Arnavutçadaki Türkçe kökenli sözcükler, semantik gelişmeler sırasında birincil anlamını korumuştur; fakat aynı zamanda yeni anlamlar da kazanmıştır. Türkçe kökenli sözcüklerin çoğu tarihsel değer taşıyan sözcüklerdir. Bugün Türkçe sözcüklerin bir kısmında yeni semantik anlam genişlemeleri görülmektedir. Daha önceki çalışmalara göre bu sözcüklerde çoğunlukla olumsuz çağrışımlar tespit edilirken, bu sözcüklerin yalnızca %5'i olumlu çağrışıma sahiptir.

Türkçe sözcükler, Arnavutçaya eskiden girmiş sözcükler olmasına rağmen, yine bugünkü Arnavutça konuşma ve yazı dilinde diğer yabancı alıntı sözcüklerle kıyaslandıklarında, stilistik değer açısından oldukça yaygın kullanıma sahiptir.

Bir sınıflandırma yapmak gerekirse Türkçe alıntıları 3 gruba ayırmak mümkündür:

1. Arnavutçada eşdeğeri bulunmayan Türkçe sözcükler.

Ör. *xhep<cep, ilaç<ilaç, baba<baba, jastëk<yastık, byrek<börek, jorgan<yorgan* gibi.

Başka örnekler de verilebilir. Ör. *bakllava <baklava, beqar <bekar, jastek < yastık, tapi <tapu, qerpik<kırpık, çati <çatı* gibi. Bu sözcükler standart Arnavutçada çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu sözcükler için Arnavutçada başka bir sözcük bulmak da imkânsızdır.

2. Arnavutçada eşdeğerleri bulunan Türkçe sözcükler.

Bunlar genel olarak konuşma dilinde kullanılmaktadır. Örn. avash<yavaş (ngadale), nishan<nişan, (shenjê), haber <haber (lajm), dajak<dayak (dru) gibi.

3. Türkçede anlamsal bakımdan sınırlanmış sözcükler.

Bu sözcükler temel anlamından kaymış olanlardır. Ör. birinxhi<birinci, şahit<şahit, aksham<akşam akçi, myzhde, iqindi gibi. En son olarak arkaik (eski) sözcükler gelmektedir. Bu sözcükler hem Arnavutça, hem de Türkçe için arkaik sözcükler olarak tanımlanmaktadır. Ör. velajet, kijafet, tekrar, memleqet, myhyrdar gibi.

Türkçe sözcükler, Arnavutçada genel olarak semantik gelişme açısından daha çok olumsuz bir çağrışıma sahiptir. Küçümseyici çağrışıma örnek olarak çirak, asker, kasap vb., ya da ironik çağrışıma örnek olarak tellal, kadi vb. verilebilir. Bugünkü Arnavutçada hiçbir tür çağrışım yansıtmayan Türkçe sözcükler de kullanılmaktadır. Ör. Arnavutçada kullanılan arpallëk, tavan, dysHEME, behar, xhan gibi sözcükler. Fakat bu sözcüklerin anlamları genişlemiştir. 90'lı yıllardan sonra, gazetelerde bir durumu, bir alayı, bir kişinin özelliğini belirtmek için bu sözcüklere başvurulmaya başlanmıştır. Bu durumda Türkçe sözcükler ve bugünkü Arnavutça söz varlığı arasında yeni ilişkilerin söz konusu olduğu söylenebilir.

*Birtakım Türkçe sözcüklerin Arnavutçada anlamca değişime uğrayıp kötileyici değerler veya yan anlamlar kazandıklarına dair düşünceler ortaya atılmakta ve araştırmalar yapılmıştır. (Örn. arnavutçada Osmanlı unvanları, rütbeleri ve bu alanlarla ilgili **bayraklar, bey, ağa, katip, seymen, paşa** gibi terimlerde temel anlamın yanı sıra ağırlıklı olarak, kötileyici bir değer ile kullanıldığı bildirilmektedir. Ağa sözcüğü II. Dünya Savaşı'ndan önce yalın bir kavram taşımaktayken, sadece ara sıra edebi eserlerde ülkeyi geriye götüreren bir sosyal tabaka olarak gösterildiği, komünist rejimi yıllarında ise bu sözcüğün 'sert hareket ederk davranan, sadece emir veren ve diğer insanların sömürere yaşayan kişi' anlamı kazanmış olduğu örnek olarak gösterilmektedir.)*

Birkaç örnek ele alalım.

Avash < avaş – ngadalë, avash. Arnavutçada sadece konuşma dilinde kullanılmaktadır. Bu sözcük iki farklı anlamda da kullanılabilir. Birinci anlam hızlı olmayan, ikincisi yumuşak huylu, yumuşak başlıdır. Arnavutçada sadece hızlı olmayan anlamında kullanılmaktadır. Bunun dışında avashllwk sözcüğü de konuşma dilinde kullanılır.

deli < deli – i krisur, deli. Mecaz anlam verilmek istendiğinde deli sözcüğü kullanılmaktadır. Bu kullanımda çok cesur, çok iyi ve çok güzel anlamları taşımaktadır. Yazı dilinde ise 'i krisur' eşanlamı kullanılmaktadır.

çati < çatı – çati, strehë. Arnavutçada sadece bir yapının, bir evin damını kuran parçaların bütünü olarak kullanılmaktadır. Mecaz anlamda kullanılmaktadır. (më ra çatia, ia kishte marrë era çatinë) Türkçede ise dokuz anlam içermektedir. Arnavutçada ise sadece birinci anlamı kullanılmaktadır.

bajat < bayat – bayat, i ndenjur. Konuşma dilinde çok kullanılan bir sözcüktür. Türkçe şekliyle kullanılmaktadır. Anlam kayması yoktur. Türkçede kullanıldığı anlamlarda Arnavutçada da kullanılmaktadır.

duvak < duvak – vellë, duvak. Arnavutçada kullanılan anlam, gelinin başını, bazen de yüzünü örten dantel veya tül den örtüdür.

Jabanxhi < yabancı - yabancı, i huaj. Arnavutçada sadece başka milletten olan kimse için kullanılır. Bu sözcük konuşma dilinde kullanılmaktadır. Türkçede ise bu sözcük için altı kullanım vardır. Arnavutçada anlam daralması görülür.

Japarak < yaprak – japarak, gjellë, Arnavutçada sadece bir yemek türü için kullanılan bir sözcüktür. Türkçede kullanılan diğer anlamları da vardır.

Jeshil < yeşil – jeshil, i gjelbër. Arnavutçada sadece renk göstermek için kullanılmaktadır. Türkçede kullanılan diğer anlamları Arnavutçada görülmemektedir.

Jufka < yufka – petë, jufka. Arnavutçada oklava ile açılan, ince hamur yaprağı için kullanılmaktadır. Arnavutçada ikinci anlam ise bir tatlı çeşididir. Türkçede kullanılan diğer anlamları ise kullanılmamaktadır.

Kajmak < kaymak - ajkë, kajmak. Arnavutçada sadece sütün yüzünde zar durumunda toplanan, açık sarı renkli, koyu yağlı katman anlamı için kullanılmaktadır. Bu sözcükte de anlam daralması görülür.

Kapak < kapak – kapak, kanat. Arnavutçada sadece her türlü kabın üstünü örtmeye veya bir deliği kapamaya yarayan nesne için kullanılmaktadır. Konuşma dilinde mecaz anlamında da kullanılmakta. Türkçenin diğer anlamları kullanılmamaktadır.

Karshi < karşı - karshi, kundrejt. Sadece konuşma dilinde kullanılmakta. Yazı dilinde 'kundrejt' eşanlamı kullanılmakta.

Kavall < kaval kavall, fyell. Arnavutçada kamıştan yapılan, genellikle çobanların çaldığı, yumuşak sesli, perdeli büyük düdük için kullanılmaktadır. Arnavutçada daha çok mecaz anlamında kullanılmaktadır. Yazı dilinde ise 'fyell' sözcüğü kullanılmaktadır.

Kollaj < kolay – kollaj, i lehte. Arnavutçada sadece konuşma dilinde kullanılmaktadır. Bu sözcüğün eşanlamı ise yazı dilinde kullanılmaktadır.

Kolltuk < koltuk - kolltuk, ndenjëse. Arnavutçada omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiği yer anlamında kullanılmakta. İkinci anlam ise yüksek mevki, makamdır. Türkçede kullanılan diğer anlamları ise Arnavutçada kullanılmamaktadır.

Konak < konak – konak, bujtinë. Arnavutçada büyük ve gösterişli ev için kullanılmaktadır. Misafir anlamı da taşımaktadır. Türkçedeki diğer anlamları ise kullanılmamaktadır.

Diğer örnekler:

Kurdis, (akordoj, thurr komplot) < kurmak. Arnavutçada sadece mecazi anlamda kullanılmakta. Türkçede ise bu sözcüğün on altı anlamı vardır.

Llastik < lastik – gomë, llastik. Arnavutçada Türkçedeki dokuz anlamdan sadece üç anlamı kullanılmaktadır.

Llokum < lokum – lokum Arnavutçada üç anlam taşımakta. Türkçede ise sadece iki anlamda kullanılmaktadır.

Maraz < maraz, - smirë, inat < Arnavutçada iki kullanımı vardır.

Mejhane < - pijetore hem Türkçede, hem de Arnavutçada aynı kullanımları görünmektedir.

Ogur < uğur, mbarësi fat.

Ojne < oyun - naze, lojëç ‘Ojne’ sözcüğü Arnavutçada sadece iki anlamda kullanılmakta. Türkçede ise bu sözcük için sekiz anlam görünmektedir.

Oxhak < ocak (Arnavutçada beş anlam taşımaktadır. Türkçede ise on değişik kullanımları vardır.

Sehirxhi < sehirxhi – spektatore. Hem Türkçede, hem de Arnavutçada aynı anlamları taşımaktadır.

bostan, -i, m. 1. **pjep/ër,-ri**, m. 2. **shalqi,-ri**, m. 3. **bostanor/e,-ja** f. 4. *bised.* **perimor/e,-ja** f.

bostanisht/e, -ja f. **bostanor/e,-ja** f.

bostanor, -e mb. *bot.* 1. **kungullor,-e**, mb. *bot.* 2. si em. sh. **kungullore,-t** f. sh. *bot.*

bostanor/e,-ja f. tokë e mbjellë me pjepër a me shalqi, **bostanishte** (Kopsht bostani a bostanishte kishte një pjesë e mirë e beratasve në rrethinat e qytetit) (*Pub.*) **bostan**

bostanxhi,-u m. *bised.* **kopshtar,-i** m.

merxhan,-i m. - **koral,-i** m.

çapraz, -i m. *bised.* 1. **kryes.** sh. – **stringla-t** f.sh. 2. *shih fig (mec.).* **naze,-t** f. sh.

çapraz,-e mb. *bised.* **prapë (i)** mb.

çapraz, *ndajf.* *bised.* 1. *fig. (mec.)* **shtrembër**, *ndajf.* 2. *fig. (mec.)* **mbrapsht** *ndajf.*

çaprazim,-i m. veprim sipas çaprazoj, 1. **çatallim**, 2. *fig.(mec.) bised.* **pështjellim,-i** m.

çaprazoj *kal.* 1. I kthej dhëmbët e sharrës një majtas një djathtas **çatalloj**. (Me një kudhër të vogël e me një çekiç të imët e çatallojmë sharrën që të presë mirë.) (*ligj. fol.*) 2. *fig.(mec.) bised.* **pështjelloj** *kal* (fq. 155-156)

çirak,-u m. 1. Djalë që punon pranë një zejtari për të fituar mjeshtërinë, **shegert**, 2. *fig. bised. keq. (mec. pej.)* **shërbëtor,-i**, m. *fig. keq. (mec. pej.)*

çirak,-u m. *bised.* 1. **kandil,-i** m. 2. **pishtar,-i** m. (fq. 164)

usta,-i m. *bised.* 1. **mjesht/ër,-ri** m. 2. edhe si *mb.*, *fig. (mec.)* **dinak,-e** *mb.*, edhe si *em.*

ustallëk,-u m. *bised.* 1. **zanat,-i** m. 2. **mjeshtëri,-a** f. *fig. (mec.)* **dinakëri,-a** f.

ushkur,-i m. Rrip i ngushtë rrobe ose gjalmë e trashë për të lidhur të mbathurat a shallvaret.
brezëmbrek. **Baç** krahin. – Xhanavare grua, as baçin e çitjaneve s’e lidh dot. (*ligj. fol.*) (fq. 968)

xham,-i m. 1. – **qelq,-i** m. 2. *bised.* – **dritar/e,-ja** f. 3. *bised.* **pasqyr/ë**, -a f. 4. si *mb. fig. (mec.)* – **pastër (i)** *mb.* 5. si *mb. fig. (mec.)* **kthjellët (i)** *mb.* 6. si *mb. fig. (mec.)* **ndritshëm (i)** *mb.* (fq. 1029)

xhambaz, -i m. , edhe si *mb. keq.* 1. **dallaverexhi,-u** m. 2. **batakçi,-u** *bised. keq.*

xhambazllëk,-u m. *bised. keq.* 1. **kryes.** sh. – **dallaver/e,-ja** f. kryes. sh. 2. **mashttrim,-i** m.

xhamor, -e mb. *libr* – **qelqtë (i)** *mb.*

xhamprerës/e,-ja f. vegël dore me një gur diamanti për të prerë xhama elmas

xhampunues,-i m. Ai që merret me punimin e xhamit; ai që bën sende prej qelqi **xhamtar**, **xhamaxhi bised**.

xhamtar,-i m. 1. Ai që pret e vë xhama në dritare etj. **xhamaxhi bised**. 2. **xhampunues,-i** m.

xhamtë (i) mb. 1. **qelqtë (i)** mb. 2. *fig. (mec.)* – **akullt (i)** mb. *fig. (mec.)*

xhan,-i m. *bised*. **shpirt,-i** m.

xhanan,-e mb., edhe si em., *bised*. 1. **zemërmirë** mb., edhe si emër 2. – **dashur (i)** mb. 3. si em. – **dashur-i (i)** m.

xhanavar,-e mb. edhe si em. krejt i pakujdesshëm për veshjen dhe për paraqitjen e jashtme. **Shkatarraq**, **çrregullt (i)**, **llosh keq**. **xhore** si em. *fig.* (sidomos për gratë) **xhorake** si em. *fig.* (sidomos për gratë)

xhandar,-i m. ai që shërben në xhandërmari **zaptije vjet**.

xhanëm *pj.bised*. përdoret kur shprehim pakënaqësi ose kur jemi të detyruar të pranojmë pa qejf diçka **shkretën (të)** (Ma ndolli zemra mua, që kur dëgjova pushkën e parë... pa ruaju, të shkretën! (*let. art.*) (fq. 1029)

xhanxhin pakuf. *bised*. – **asnjëri pakuf**.

xhep-i m. Pjesë e një rrobe në trajtën e një qeseje për të vënë sendet që mbajnë me vete **grisë bised**. *vjet*.

xhepush,-i m. *bised*. – **brac,-i** m. *bised*.

xhepfryrë mb., edhe si em. *fig.* – **pasur(i)** mb., edhe si em.

xhepgrisor mb., edhe si em., *fig.* – **dorëlëshuar** mb., edhe si em.

xhephan/e,-ja f. *vjet*. – **municion,-i** m.

xhepushuar mb., edhe si em., *fig.* 1. **dorëlëshuar** mb., edhe si em. 2. që s'ka para, që nuk i ka mbetur asgjë qeseshuar xhepzbrazur.

xhepzbrazur mb., edhe si em. **xhepushuar** mb. edhe si em.

xhevahir,-i m. 1. **diamant,-i** m. min. 2. **brilant,-i** m. 3. *fig. (mec.)* diçka shumë e çmuar a shumë e bukur **margaritar** (Ai është margaritari më i bukur në gjithë kurorën e Rivierës shqiptare (*pub.*) 4. Edhe si mb., *fig. (mec.)* njeri me zemër shumë të mirë. **flori**

xhevap-i m. *vjet*. – **përgjigj/e,-ja** f. (fq. 1030)

tavan,-i m. pjesa e sipërme e dhomës përkundrejt dyshemesë lëpozë (fq. 909)

çmim tavan, **çmim dysheme**

dysheme-ja (I) f. 1. Pjesa e poshtme e një dhome, e një salle etj. Përkundrejt tavanit. **Fundshtrojë neol**. Vetëm atëherë vumë re gjithçka përreth: fundshtroja e laboratorit, tryezat, ato vetë ishin krejt të përbaltura (*let. art.*) **Patomë krahin**. Ca prej enëve ranë në patomë, duke tringëlluar dhe duke rrethelluar vanë gjer në më të largmen anë të dhomës (*pub.*) 2. – **truall,-i** m.

dysheme,-ja (II) f. **bohç/e,-ja** f. (fq. 229)

majhosh,-e mb. thartë (i) mb. (fq. 488)

sazexhi,-u m. bised. shair vjet. ahengxhi bised.

kandis kal. bised. 1. bind kal. 2. Jokal. – vendos jokal. (fq. 395)

kandisem vetv. 1. bindem, vetv. 2. vendos jokal.

kandos kal. 1. siguroj, kal, 2. rregulloj kal.

sazexhi,-u m. bised. Ai që i bie një vegje muzikore në një orkestër popullore. **Shair vjet. ahengxhi bised.** (Unë isha magjepsur nga ata pesë burra të çuditshëm, se të them të drejtën, s'kisha parë ndonjëherë në jetën time ahengxhinj. (let. art.)

surrat,-i m. bised. 1. edhe shar. – fytyr/ë,-a f. 2. Dordolec,-i m. 3. fig. vjet. – karnaval,-i m.

surratbollë mb. edhe si em. bised. shar. Fytyrëbollë mb., edhe si em. bised. shar.

surratgjatë mb. bised. edhe shar. – fytyrëgjatë

surratkuq,-e mb. edhe si em. shar. – fytyrëkuq,-e mb., edhe si em. bised. shar.

surratmace mb., edhe si em. bised. shar. fytyrëmace mb. edhe si em., bised. shar.

surratmajmun,-e mb., edhe si em., bised. shar

surratmi mb. edhe si em., bised. shar.

surratqen,-e mb., edhe si em., bised. shar. Fytyrëqen

surratspinaq,-e mb. edhe si em. bised. shar fytyrëspinaq,-e

dert,-i m. bised. 1. shqetësim,-i, m. 2. hall,-i m. bised. 3. breng/ë,-a f. 4. merak,-u m.

dertim,-i m. zakon sh. bised. – hall,-i

dertoj jokal. bised. ankohe vetv.

derman,-i m. bised. 1. shërim,-i, m. 2. shpëtim,-i, m.

melhem,-i m. edhe fig. i bised. – bar,-i, m.

melez,-e mb., edhe si em. 1. mulat,-e mb. edhe si em. 2. – hibrid,-e mb., edhe si em. biol.

kurban,-i m., edhe fig., fet. bised. – fli,-ja f. edhe fig., fet.

hata,-ja f. bised. 1. mynxyr/ë,-a f. 2. tmerr,-i m. 3. si ndajf. – shumë ndajf. 4. si ndajf. mrekuilli,-a f. si ndajf.

hatashëm (i) mb. bised. 1. kobshëm (i) mb. thjeshtligj – mrekuillueshëm (i) mb.

hat/ër,-ri (hatër,-i) m. bised. 1. anësi,-a, f. 2. qejf,-i m. 3. nj. – mend-të f. sh.

hatërmadh,-e mb bised. 1. qejfpaprishur mb. 2. qejfprishur mb. 3. – sedërmadh,-e mb.

hatërmbetur mb. bised. qejfmbetur mb. bised.

hatëroj jokal. bised. – anoj jokal. fig.

hava,-ja f. bised. 1. klim/ë,-a f. 2. – aj/ër,-ri m.

havadan,-i ndajf.bised. 1. **pezull** ndajf. 2. **përperjetë** ndajf. 3. **kuturu** ndajf.

havale,-ja f. bised. 1. **bezdi-a**, f. bised. 2. **barr/ë,-a** f., edhe fig. 3. *krahin. euf.* – **epilepsi-a** f. mjek.

havan,-i m. Enë e thellë prej metali, prej druri etj. ku shtypim kafe, piper etj. shtypës. **shterë** krahin. **Kutulishte** në një qoshe vumë re një fshatar të pashëm që shiste sende të drunjtë, të punuara me duart e tij, si lugë, boshte, kutulishte, okllai, bucela etj. (Pub.) **dumb** (për hudhra) **thuk** (Me një thuk futshin një sasi mërkuri me pak kripë.) (pub) **shtypar** krah. **shtypec**, **tokmak kupac**

havlli,-a f. vjet. 1. **peshqir,-i**, 2. – **shami-a** f.

hazër ndajf. vjet. - **gati** ndajf.

hazërohem vetv. vjet. përgatitem vetv.

hazëroj kal. vjet. **përgatit** kal.

hazërtë (i) mb. bised. – **gatshëm (i)** mb. (fq. 35)

ferman,-i m. iron. – **dëshmi,-a** f. (fq. 261)

fishek,-u m. 1. **kaush,-i** m. 2. si ndajf.bised. fig. – **menjëherë** ndajf.

fishekor/e,-ja f. *vezme, gjerdan, vargore, kuletë* bised. **pallaskë** vjet. (Të gjithë u veshën me fustanella dhe me jelekë të qëndisur, me pallaska dhe me pishqolla të argjendta në brez.) (let. art.)

gjezdis jokal. dhe kal., bised. – **shëtiti (shëtis)** jokal. dhe kal.

gjezdisur (i) mb. bised. **shëtitur (i)** mb. (fq. 338)

sajdi-a f. bised. 1. **përfillj/e,-a** f. 2. **nderim,-i** m.

sajdis kal. bised. 1. **përfill** kal. 2. **nderoj** kal.

sajdisj/e,-a f. bised. 1. **përfillj/e,-a** f. 2. **nderim,-i** m.

saje (në) parafj. Me anë të ... me ndihmën e..., si pasojë e... **falë**

bojatis kal. 1. Lyej me bojë, i jap bojë lyej ngjyesh vjet. **ngjeu** në të zezë tërë shtëpinë dhe mbylli portën, qante e ulërinte brenda vetëm. (folk.) 2. fig. bised. (mec.) **zbukuroj** kal. fig. edhe keq. (mec.)

bojatisj/e,-a f. veprimi sipas bojatis 1. **lyerje ngjyerje** vjet. (për leshin) 2. fig. bised. **zbukurim,-i** m. fig., edhe keq.

bojatisur (i) mb. **lyer(i)** (Atë anë e kishte rrahur shiu dhe muret e lyera ishin bërë njolla-njolla (pub) **ngjyer (i)** vjet. 2. fig. **zbukuruar (i)** mb., edhe fig. (fq. 101)

bitis kal. bised. 1. **përfundoj**, kal. 2. Jokal. – **mbaroj**, jokal. bised. 3. **zgjidh** kal. fig. (mec.) 4. Jokal. v.III – **zgjidhet** vetv. v. III fig. 5. **rrënoj** kal.

bitiset v. III bised. vetv. e bitis 1. **përfundoj**, jokal. në v. III, 2. **mbaroj** jokal. në v. III 3. **rrënohem** vetv. në v. III

azdis kal. bised. – **harlis** kal. **azdisem** vetv. bised. 1. v. III. – **harlis** jokal. në v. III 2. Bëhem i papërmbytur, **harlisem**, **tërbohem** fig. (mec.) **harbohem harboj** jokal. bised. **shturem** (fq. 61)

kaba mb. bised. 1. **zbrazët (i)** mb. fig. (mec.) 2. fig. që s'ka mend; bosh nga mendtë budalla
pagdhendur (i) mos u merrni me atë. Ai është i pagdhendur dhe nuk kupton (ligj. Fol.) (fq. 387)

sertë (i) mb. 1. **ashpër (i)** mb. fig. 2. **egër (i)** mb. 3. **fortë (i)** mb. 4. **zemërak,-e** mb. edhe si em.

Deyimlerde kullanılan bir sözcük:

kurban

T'u bëfsha **kurban!** *përk.* = Të marrsha të keqen

M'u bëfsh **kurban!** *mallk.* = Më marsh të keqen

E bëj **kurban** = sakrifikoj

shkoi kurban = vdiq kot shkoi për dhjam qeni (564)

U bë **daulle** – u fry, 2. u mërzit, 3. mospërf. ra i vdekur përdhe

M'u bë barku **daulle** = n m'u fry barku, hëngra shumë

M'u bë koka **daulle** = 1. u mërzita, 2. nuk duroj asnjë fjalë

E bëri **daulle** përçmim. = E la të vdekur në vend

Ia bëri kokën **daulle** = e trullosi me fjalë i mori mendtë

I bie **daulles** = lajmëron

Bjeri **daulles!** mospërf. = Llomotit sa të duash nuk të dëgjon njeri

I bie **daulles** në një vend = përsërit të njëjtën gjë

Bie **daujla** në vesh të shurdhët = është e kotë t'i flasësh një njeriu që nuk do ose nuk është në gjendje të kuptojë atë që i thonë

Ku i bie **daulles** unë e ku e hedh vallen ti = çfarë them unë e çfarë bën ti, tjetër gjë them unë e tjetër gjë bën ti.

daulle çarë keq. = Diçka pa vlerë

daulle e shpuar - mospërf. = 1. që flet shumë, 2. që s'mban një të fshehtë

Është **daulle** për derë = mund të ndodhë në çdo shtëpi

E kam kokën **daulle** = jam i trullosur

Kërcen (hedh këmbët) siç bie **daujla** (sipas **daulles**) - keq. = Bën ashtu siç thonë të tjerët

Në mes të **daulles** një zurna iron. = Diçka e tepërt e papërshtatshme

I vuri **daulen** = e talli para të gjithëve

E zunë **me daulle** = e vunë në lojë me zhurmë e me potere (fq. 187-188)

Sonuç

Ele almaya çalıştığımız sözcükler, Türkçe sözcüklerin sadece bir parçasıdır. Türkçeden gelen ve Arnavutçada eşdeğeri bulunan bir sözcük konuşma sırasında kullanıldığında, Arnavutça sözvarlığı ve semantik yapısının zenginleşmesine yardım etmektedir. Bu örneklerle diyebiliriz ki, standart Arnavutçada eşanlamlıları bulunmasına rağmen, Türkçe sözcükler dilden çıkartılabilmekte, ne de başka sözcüklerle değiştirilebilmektedir.

Türkçe sözcüklerin bir kısmı, Arnavutçada canlı olarak ve stilistik renklerle konuşma ve yazı dilinde kullanılmaya devam etmektedir. Bu sözcükler Arnavutça söz varlığını eşanlamlılarla zenginleştirmektedir.

Kaynaklar

- (1984). *Akademia e Shkencave Fjalori i shqipes së sotme*. Tiranë.
- (1998). *Türkçe Sözlük, I- II*. İstanbul.
- (2002). *Akademia e Shkencave Fjalori i shqipes së sotme*. Tiranë.
- Thomai, Jani; M. Samara, Hajri Shehu, Thanas Feka, Tiranë (2005). *Fjalori sinonimik i gjuhës shqipe*. ADSH. Instituti i Gjuhësisë.
- (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Çabej, E (1975). *Për një Shtresim Kronologjik të Huazimeve Turke të Shqipes. Studime Filologjike*. Tirane. S. 4.
- Dizdari, Tahir N. (2005). *Fjalori i Orientalizmave në Gjuhën Shqipe*. Tiranë.
- Hengirmen, M. (2001). *Deyimler Sözlüğü*. Ankara.
- Hysa, E. (1998). Elemente Turke në Strukturën e Fjalës në Gjuhën Shqipe. *Studime Filologjike*. Tiranë. S. 3-4.
- Latifi, L. (2006). *Mbi Huazimet Turke në Gjuhën Shqipe Krahasuar me Gjuhët e Tjera të Ballkanit I*. Tiranë.
- Meyer, G. (2007). *Fjalor Etimologjik i Gjuhës Shqipe*. Tiranë.
- Samara, M. (1995). *Zhvillimet Leksiko-Semantike të Turqizmave në Gjuhën Shqipe* SF. S. 1-4.
- Thomai, J. (1999). *Fjalori Frazeologjik i Gjuhës Shqipe*. Tiranë.